

سبک زندگی غیررسمی به عنوان کیفیت زیست غیررسمی

سولماز حسینون*

فقر است و بیشتر در نواحی آسیب‌پذیر و با مصالح کم‌دوام و دسترسی نامناسب به زیرساخت‌های پایه‌ای بهداشتی صورت می‌پذیرد. مسائلی مانند جنگ‌های داخلی، خشکسالی، نابودی مزارع و جنگل‌ها و منابع طبیعی، تغییرات اقلیمی و سوانح طبیعی و مصنوع بر افزایش فقر و مهاجرت‌های ناشی از آن دامن زده و به تبع آن، شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیررسمی برای دسترسی به مسکن ارزان‌قیمت و شغل سرعت بیشتری یافته است. نکته این است که چالش‌های روزافزونی که ظرفیت‌سازی برای مقابله با آن‌ها موضوع محوری در تاب‌آوری است، خود از عوامل شکل‌گیری و توسعه سکونت‌گاه‌های غیررسمی هستند و از این رو، هر دو زمینه وجوه مشترکی دارند.

تاب‌آوری یک فرایند است که پس از وقوع هر ناآرامی، ظرفیت‌های انطباق‌پذیری را به سیر مثبتی از عملیات و کارکردها مرتبط می‌کند. نظامی تاب‌آور است که در زمان وقوع تغییر و فشار بطئی یا آنی دارای ساختارها و فرایندها و هویتی باشد که بتواند سازمان‌دهی جدید و بهتری ایجاد کند و به حیات خود در سطحی بهتر ادامه دهد. کاربردهای این مفهوم از جمله در روان‌شناسی، مدیریت و تجارت، نظام‌های

تاب‌آوری مفهومی است که همگام با توسعه پایدار، در رأس برنامه‌های بین‌المللی، کشوری و شهری تمام نقاط جهان قرار گرفته است. طرح این موضوع در گفتمان امروز توسعه در ایران ضرورت ویژه‌ای دارد، به‌ویژه بافت‌های آسیب‌پذیر از جمله سکونت‌گاه‌های غیررسمی^۱ که پدیده‌ای رو به رشد در کل جهان است، چالش‌های جدی و مختلفی در زمینه تاب‌آوری دارند که لازم است در اولویت مطالعه و ارائه طرح قرار گیرند. بخش قابل توجهی از زندگی شهری در کره زمین در سکونت‌گاه‌های غیررسمی جریان دارد و خواهد داشت. به پیش‌بینی سازمان ملل متحد، تا سال ۲۰۵۰، نیمی از جمعیت جهان در این نواحی زندگی خواهند کرد. سکونت‌گاه‌های خودرو یکی از تجلی‌های زیست غیررسمی در بعد کالبدی و یکی از مهم‌ترین و عمده‌ترین چالش‌های دنیای شهری رو به توسعه است. در این نواحی، معضلات متعددی از جمله آسیب‌پذیری، جرایم، مسائل بهداشتی، فقر زیستی و کالبدی، و فقدان عدالت فضایی و اجتماعی - اقتصادی و محیطی وجود دارد و هنگام بروز تغییرات پیش‌بینی نشده، بیشترین ضربه به آن‌ها وارد می‌شود. شکل‌گیری این سکونت‌گاه‌ها و زندگی در این نواحی عمدتاً محصول

اکولوژیکی و اجتماعی، حوزه‌های آبخیز، و انواع محیط‌های زیست طبیعی است.

زیست غیررسمی: کیفیت غالب در سکونت‌گاه‌های غیررسمی

زیست غیررسمی یکی از مهم‌ترین مفاهیم در گفتمان امروز شهری است که به تمام وجوه زندگی شهری تسری یافته و از مهم‌ترین کیفیت‌های غالب در سکونت‌گاه‌های غیررسمی است و رابطه درخور

توجهی با تاب‌آوری دارد. «غیر رسمی بودن» به معنای نبود قوانین رسمی نیست و معنایی بسیار فراتر از تضاد صرف با «رسمی بودن» دارد و یک روش تولید فضا و نوعی سبک زندگی است که با زیست رسمی درهم تنیده است. در واقع، این دو مفهوم ارتباطی تنگاتنگ با هم دارند (Roy 2005; Alsayyad and Roy 2006; Simone 2011).

معیارهای تاب‌آوری شهری جدید هستند و هنوز برای محیط‌های مصنوع به‌ویژه سکونت‌گاه‌های غیررسمی به درستی به کار نمی‌روند. این سکونت‌گاه‌ها معضلات ویژه‌ای دارند و باید به اولویت‌های خاص آن‌ها توجه شود. این نواحی با بهسازی دچار تغییراتی می‌شوند که در چرخه تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری تأثیر می‌گذارد. یکی از اهداف بازآفرینی تحقق تاب‌آوری است، و این سکونت‌گاه‌ها به دلیل شرایط ویژه‌شان دارای قابلیت‌های تاب‌آوری هستند و باید از ظرفیت‌های نهادینه این نواحی برای تاب‌آور ساختن آن‌ها استفاده کرد.

تاب‌آوری در سکونت‌گاه‌های غیررسمی ایران

بسیاری از ویژگی‌های شناخته شده سکونت‌گاه‌های غیررسمی با ویژگی‌های محیط‌های تاب‌آور هم‌خوانی دارد. این نواحی ظرفیت‌هایی دارند که

توجه به آن‌ها کمک شایانی به تاب‌آوری‌شان می‌کند. انعطاف‌پذیری، خودسازمان‌دهی، و ظرفیت‌های ظهور و آموختن از پتانسیل‌های شناخته شده این سکونت‌گاه‌ها هستند. برای مثال، انعطاف‌پذیری یک کیفیت شهری است که اهمیت زیادی در گفتمان طراحی شهری و ارتباط تنگاتنگی با سازگاری فضا با نیازهای ساکنان دارد. این ویژگی منجر به خودسازمان‌دهی عرصه‌های شهری نیز می‌شود، به‌ویژه که

«غیررسمی بودن» به معنای نبود قوانین رسمی نیست؛ بلکه معنایی فراتر از تضاد صرف با «رسمی بودن» دارد و یک روش تولید فضا و نوعی سبک زندگی است که با زیست رسمی در هم تنیده است.

گاه مدیریت شهری نمی‌تواند یا نمی‌خواهد به نیازهای واقعی مردم توجه کند یا اصلاً دغدغه آن را ندارد. مهم‌ترین نکته ادراک فضای شهری به عنوان یک فرایند است و نه یک مجموعه کالبدی با ویژگی‌های فیزیکی مشخص، معضلی که به شدت گریبان‌گیر بخش قابل توجهی از بدنه کارشناسی و علمی جامعه معماری و شهرسازی ایران است. چنین دیدگاهی به ما امکان کشف سازوکارهایی پویا در درون شهرها می‌دهد (استیونس ۲۰۰۷، فرانک و استیونس ۲۰۰۶).

همبستگی اجتماعی بالا و سرمایه اجتماعی غنی از ویژگی‌های محیط‌های تاب‌آور است که کاملاً در این سکونت‌گاه‌ها نیز مشهود است. از سوی دیگر، تقویت زیرساخت‌ها و افزایش مقاومت ساختمانی این محیط‌ها در برابر آسیب‌های طبیعی و مصنوع می‌تواند به افزایش تاب‌آوری به معنای «مقاومت» کمک شایانی بکند. یکی از معضلات مهم سکونت‌گاه‌های فقیرنشین نبود عدالت اجتماعی و اقتصادی و به تبع آن عدالت فضایی شامل دسترسی برابر به انواع زیرساخت‌ها، مسکن ارزان قیمت و شغل مناسب است که بسیاری از مسائل مرتبط با تاب‌آوری و کاهش آسیب‌ها هم در ذیل آن قرار می‌گیرد. نکته دیگر تداوم سنت یادگیری و حس مکان است که با تقویت آن‌ها در این نواحی، ظرفیت‌سازی مناسب صورت می‌گیرد. بی‌تردید توجه

به تعاریف، کاربردها و دیدگاه‌های مختلف تاب‌آوری برای تقویت ظرفیت‌های انعطاف‌پذیری در زمینه خاص سکونت‌گاه‌های فقیرنشین ایران ضرورت دارد. لازم است بسته به نوع سکونت‌گاه‌ها و آسیب‌ها و چالش‌های خاص آن‌ها، اولویت‌های تاب‌آوری‌شان مشخص و سپس برنامه‌های خاص این مناطق معرفی شوند.

نتیجه‌گیری

سبک زندگی در سکونت‌گاه‌های غیررسمی غالباً «غیررسمی» و برآمده از نیازهای واقعی مردم و خلاقیت آن‌ها در پاسخ‌دهی به نیازهایشان است و ویژگی‌هایی فضایی، اجتماعی و اقتصادی در محیط‌های مصنوع به وجود می‌آورد که می‌تواند برای متخصصان و صاحبان حرفه، چه در عرصه‌های شهری و چه سکونت‌گاه‌های غیررسمی، و نیز برای متخصصان تاب‌آوری آموزنده باشد. بازآفرینی پایدار رویکردی است که با محور قرار

نظامی تاب آور است که در زمان وقوع یک تغییر و فشار بطئی یا آئی، بتواند دارای ساختارها، فرآیندها و هویتی باشد که به یک سازماندهی جدید و بهتر تغییر شکل داده و به حیات خود در سطحی بهتر ادامه دهد.

دادن کاهش فقر شهری و افزایش عدالت اجتماعی و منزلت شهری، به بازسازی و احیای محیط‌های ناکارآمد می‌پردازد. بخشی از این افزایش کارآمدی شامل ارتقای ظرفیت‌های تاب‌آوری است. در این مقاله به اهمیت ارتباط این دو زمینه و ضرورت بازنگری در سکونت‌گاه‌های غیررسمی با رویکرد تاب‌آوری و درک اهمیت «غیررسمی بودن» به عنوان کیفیتی فراگیر و نه معضل پرداخته شده است که می‌تواند فتح بابی باشد برای گفت‌وگو درباره این ارتباط، همگام با رویکردهای نوین شهرها در جهان در حال توسعه، برای ارتقای سکونت‌گاه‌های غیررسمی در ایران.

